

ROMA TOPLUMUNDA KADININ KONUMU

*Doç. Dr. Özlem Söğütü Erişgin**

Özet:

Roma hukukunda evlilik şekle bağlı olmayan bir anlaşma ile akdedilirdi. Bununla birlikte evlenme, borçlar hukuku sisteminde yer alan bir rızai sözleşme değildi. ‘Monogami ilkesi’ Roma hukukunun her döneminde katı bir biçimde muhafaza edilmişti. Geleneksel Roma evliliğinde kadın *manus* altındaydı. Kadın *manus*’lu evlilik yaptığında, hak ehliyetini ve malvarlığını kaybederdi. *Manus* altında bulunan kadının kocası, onun üzerinde hukuken egemenlik hakkına sahipti. Kadın kamusal yaşamda görev alamazdı. Kadının konumu İmparatorluk Döneminde sorgulanmaya başlamış ve bu dönemde kadın önemli ölçüde hukuksal bağımsızlık kazanmıştı. *Iustinianus*’un *Corpus Iuris*’inde evliliğin insancıl hukuk ilkeleri muhafaza edildi.

Anahtar Kelimeler: Roma ailesinde kadın, Monogami ilkesi, Manus’lu evlenme, Kamusal yaşamda kadın, Roma İmparatorluğunda kadın,

* Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Roma Hukuku Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

THE STATUS OF THE WOMEN IN THE ROMAN SOCIETY

Abstract

In Roman law, marriage is bounded by an informal agreement. However, marriage is not a consensual contract. The principle of monogamy was strictly maintained by every period of Roman laws. Under the traditional Roman marriage, the woman was *in manu maritii*. When the wife was *in manu maritii*, she would lose the right of having any property of her own. Where the wife was *in manu*, the husband has legal power over her. The woman could not serve in public life. The status of the woman began to be questioned in the Imperial period and during this period, women have gained significant legal independence. In *Justinianus' Corpus Iuris*, the principles of the humanistic law of marriage were maintained.

Keywords : The women in the Roman family, The principle of monogamy, In manu maritii, The women in the public life, The women in the Roman Empire,

1. Roma Ailesinde Kadın

a. Hukukî Konumu

Başlangıçta bir tarım toplumu olan Roma'da, Romalılar çiftçilik yaparak geçimlerini sağlamışlardı. Çiftçilik, ekonomik ve toplumsal olduğu kadar, hukuksal bakış açısının da temellerini oluşturmuştur. Çünkü, atalardan geldiğine inanılan tarımsal yaşama ilişkin gelenekler, Roma hukuk hayatında uzun bir süre varlığını sürdürmüştür¹. Çiftçilik yaşamının bir gereği olarak, ailenin belli bir toprak üzerinde ve aynı evde oturması; emeklerini aile toprağına hasretmeleri zorunluluğı, Roma ailesinin bütün üyelerinin *pater familias* olarak adlandırılan aile babasının egemenliğı altında yaşaması sonucunu doğurmuştur².

¹ Kaser, M.: Das Römisches Privatrecht (das altrömische, das vorklassische und klassische Recht), 1. Absch., 2. Aufl., München 1971, s. 19 ve 22.

² Üskül Engin, Z. Ö./Karaman, B.: "Roma İmparatorluğu ve Hukukunda Ailenin Toplumsal Temelleri", GalatasarayÜHFD (2006), C. 1, s. 262; Levy-Bruhl, H. (Çev. Hüseyin Nail): "Eski

Roma ailesi (*Ius Civile* ailesi), aynı baba egemenliği altında bulunma gibi hukukî bir esasa dayandığı için, evli kadının kocasının ailesine dâhil olabilmesi, sadece onun üzerinde *manus*'un kurulmasıyla sağlanabiliyordu. Evlenen kadının kocasının egemenliği altına girmesini sağlayan işlem, *conventio in manum*³ olarak adlandırılmaktadır. Bu işlemin yapılması sonucunda, evlenen kadın üzerinde kocası, eğer koca *patria potestas* altındaysa, onun *pater familias*'ı egemenlik hakkını elde ederdi ve bu egemenlik *manus* olarak adlandırılıyordu⁴.

Üzerinde *manus* kurulan evli kadının; kendi ailesiyle olan *agnatio* akrabalığı, akrabalarına karşı olan hak ve yükümlülükleri sona erer ve kadın, bütün hukukî sonuçlarıyla kocasının ailesine katılırdı⁵.

Evlenen kadının iki aileye birden dâhil olamaması, tek bir aileye dâhil olması zorunluluğunun nedenlerinden birini de Roma'nın dini oluşturuyordu. Her ailenin kendine ait bir dini ve ibadet usulleri bulunmaktaydı. Kadın, birbirinden bağımsız iki dine birden bağlı kalamazdı. Kadın ya kendi atalarının dinine bağlı kalır ve ailesinden

Roma Aile Hukukunda İki Cereyan", İÜHF 1940, C. 6, Sa. 1, s. 147; Ayiter, K.: Roma Hukuku Dersleri, Aile Hukuku, 2. Bası, Ankara 1963, s. 42-45.

³ Oniki Levha Kanunu'nda düzenlenen ve kadın üzerinde *manus*'u kuran üç farklı hukuksal işlem bulunmaktadır. *Usus*, bir yıl süreyle kocasının evinde kalan kadının kocasının veya onun *pater familias*'ının egemenliği altına girmesini sağlayan *manus* usulüydü. Bu usul klasik hukuk döneminde ortadan kalktı. *Coemptio*, evlenen kadını kocasının egemenliği altına sokan şekle bağlı işlemlerden birisidir. Bu işlemde, *pater familias* kızını sembolik bir bedel karşılığında, hayali bir satım sözleşmesi ile müstakbel kocasına satar ve *mancipatio* ile mülkiyetini naklederdi. *Confarreatio* da evlenen kadını kocasının egemenliği altına sokan şekle bağlı işlemlerden birisidir. Bu işlem, on tanığın huzurunda, *Jüppiter*'e adanmış olan bulgur çöreğinin, *Jüppiter* rahibi tarafından yönetilen dinsel bir törenle ve belirli sözler söylenerek eşler arasında paylaşılması suretiyle gerçekleştirilmekte idi [*Pugliese, G. (Çev. Ziya Umur): "Roma Ailesine Tarihi Bir Bakış", İÜHF 1956, C. 22, Sa. 1-4, s. 344-345; Rado-Basman, T.: "Eski Roma Hukukunda Bazı Evlenme Şekilleri", İÜHF 1942, C. 8, Sa. 3-4, s. 539-541; Waldstein, W./Rainer, M. J.: Römische Rechtsgeschichte, 10. neu bearbeitete Aufl., München 2005, s. 49; Kaser, RPR I, s. 76-81].*

⁴ *Mayer-Maly, T.: Römisches Recht, zweite, erweiterte Aufl., Wien-New York 1999, s. 47-48.*

⁵ *Jörs, P./Kunkel, W./Wenger, L. (neu bearb. Honsell, H./Mayer-Maly, T./Selb, W.): Römisches Recht, 4. Aufl., Berlin-Heidelberg-New York 1987, s. 396-397; Oğuzoğlu, C.: Roma Hukuku, Ankara 1959, s. 88-89.*

çıkamaz, ya da bu din ile bağıni keser ve kocasının dinini ve ibadetini benimserdi⁶.

Kocasının egemenliği altına giren kadının malı ve şahsı kocasına ait olurdu. Çünkü, egemenlik altına girmekle birlikte kadın, eğer varsa, hak ehliyetini kaybederdi. Dolayısıyla, *manus* altına girme ile hak ehliyetini kaybeden kadının, kocasından ayrı bir malvarlığına sahip olması söz konusu olamazdı. Ancak, kadının *manus*'un sona ermesi halinde malvarlığını istemeye yönelik bir talep hakkı varlığını sürdürürdü⁷.

Egemenlik altına girmesi ile birlikte, kadın üzerindeki baba egemenliği, eğer vesayet altında ise, vasinin vesayeti sona ererdi⁸. Üzerinde *manus* kurulan evli kadın, *pater familias*'ın karısı ise saygı gereği *mater familias* olarak adlandırılırdı⁹. *Mater familias*, hukukî bir kavram, bir statü değil; sadece bir onur ifadesiydi (*uxor in manu pater familias*). Çünkü, *mater familias* da hukukî bakımdan *pater familias*'ın kızı statüsündeydi ve kendi çocuklarıyla eşit konumdaydı¹⁰. Bununla birlikte, çocuklarını satma hakkına sahip olan *pater familias* karısını satamazdı. Böyle bir satışın yapılması durumunda koca, dinsel hukuk gereğince tanrılara kurban edilirdi¹¹.

Eğer kadının kocası, *patria potestas* altındaysa, bu durumda ailenin kızı (*filia familia*) ve kocasının bir tür kız kardeşi olarak kabul edilirdi¹². Çünkü Roma'da geçerli olan "*familiae suae caput et finis*" (kadın, ailenin

⁶ Oğuzoğlu, s. 88; Rado-Basman, s. 533.

⁷ Emiroğlu, H.: "Roma Klasik Hukuk Dönemi'nde Mal Rejimi", AÜHFD (2001), C. 50, Sa. 3, s. 176; Kaser, M./Knütel, R.: Römisches Privatrecht, 18. Aufl, München 2005, s. 293; Rado-Basman, s. 534.

⁸ Jhering, R. (Çev. Esat Arsebük): "Roma Hukukunun Tekâmül Tarihi", Adliye Ceridesi (1935), s. 237.

⁹ Ceylan, Güneş S.: Roma Hukukundan Günümüze Velayet-Vesayet Hukuku, Ankara 2004, s. 46.

¹⁰ Kaser/Knütel, s. 84 ve s. 284.

¹¹ Kaser, M.: "Der Inhalt der patria potestas", SZ 58 (1938), s. 70-71.

¹² Mayer-Maly, s. 47; ayrıca bkz. Gai. Ins. 1.111.

başı, fakat aynı zamanda sonudur) kuralı gereğince kadınlar aracılığıyla aile sürdürülemez ve kadınlar *pater familias* olamazlardı¹³.

Evliliğin geçerli olması için, kadının mutlaka kocasının egemenliği altına girmesi gerekmezdi. Bu bağlamda, evlenme, kadının kocasının egemenliği altına girmesini sağlayan ve *conventio in manum* olarak adlandırılan işlemle farklıdır ve evlenme için herhangi hukukî şekle gerek olmadığı gibi, evliliğin geçerli olup olmadığı yönlü kamusal bir denetim de söz konusu değildi¹⁴. *Manus*, doğrudan evlenme kurumu ile ilgili olmayıp, kadının, özellikle de kadının malvarlığının kocasının ailesine dâhil olmasını sağlayan, günümüz deyimleriyle mal rejimini düzenleyen bir hukukî işlemi¹⁵.

Kadın *conventio in manum* yapmadan evlenmiş ve *sui iuris* ise, evlilik birliği içerisinde mal ayrılığı rejimi geçerli olurdu. Bu rejim, her eşin malının kendisine ait olması, diğer bir ifadeyle eşlerden her birinin kendi malları üzerinde mülkiyet, yönetim ve yararlanma haklarına sahip bulunması esasına dayanıyordu¹⁶. Kadın kendi mallarının sahibidir. Bu mallar, kadının evlenirken sahip olduğu mallar, evlilik sırasında bağış veya miras yoluyla edindiği mallar ve evlendikten sonra edindiği mallardan oluşurdu. Bu durumda kadın malvarlığını isterse kendisi yönetebilir; isterse üçüncü kişiyi ya da kocasını temsilci olarak belirleyebilirdi¹⁷. Eğer malları koca yönetiyorsa yönetimi sırasında yapmış olduklarından dolayı hesap verme yükümlülüğü altındadır. Evliliğin sona ermesi durumunda koca bu malları kadına geri vermekle yükümlüydü¹⁸.

¹³ Kaser/Knütel, s. 83; Berki, Ş.: “Romada Aile Hukuku”, AÜHFHD (1957), C. 14, Sa. 1-4, s. 112.

¹⁴ Kaser, RPR I, s. 71, s. 322; ayrıca bkz. Gai. Ins. 2.139.

¹⁵ Ayiter, s. 6; Koschaker, P. (Yen. eld. geç. Ayiter, K.): Modern Özel Hukuka Giriş Olarak Roma Özel Hukukunun Ana Hatları, 7. bası, Ankara 1983, s. 302; Rado-Basman, s. 536; Emiroğlu, AÜHFHD (2001), s. 176.

¹⁶ Kaser, RPR I, s. 329.

¹⁷ Honsell, H.: Römisches Recht, 6. Aufl., Zürich 2005, s. 189; Emiroğlu, AÜHFHD (2001), s. 175 ve 178; Oğuzoğlu, s. 91.

¹⁸ Gaudemet, J. (Çev. Bülent Tahiroğlu): “Roma İmparatorluğunda Kadının Hukukî Durumu”, MHAD (1972), C. 6, Sa. 9, s. 227.

Iustinianus Dönemi'nde evlilik birliği içinde değerlendirilen malların (birlik malları) mülkiyetinde “*ayrılık*”, fakat mallardan yararlanma ve yönetim bakımından “*birlik*” kuralı geçerli oldu. Birlik malları, eşlerin evlenmeden önceki malları ile evlilik süresince kazanmış oldukları mallardan oluşurdu. Ancak, karı-kocanın şahsi malları, birlik malları içinde değerlendirilmezdi¹⁹.

Roma'da kadın, evlenirken *dos*²⁰ adı verilen bir malvarlığı değerini kocasına veya kocasının ailesine vermek durumundaydı. Roma'da evin bütün masrafları kocaya aitti. Kadının bu masraflara katılması gerekmezdi. Bununla birlikte, kocanın masrafları tek başına ve kendi malvarlığından karşılaması hakkaniyete aykırı görüldüğü için, kadın, masraflara katılma payını *dos* adı altında öderdi²¹. Klasik hukuk dönemi hukukçuları *dos*'u, evlilik birliğine ait harcamalara kadının katılmasını sağlama; evliliğin yüklerini taşıyan (*onera matrimonii*) kocaya kadının yardımı amacına hizmet eden bir malvarlığı değeri olarak tanımlamaktadırlar²². Bu değer, kadının babası ya da ailesi tarafından kadının kocasına verilirdi²³. Roma'nın ilk dönemlerinde *dos*'un verilmesi, hukukî değil, ahlakî bir yükümlülük niteliğinde iken; *Iustinianus* Dönemi'nde hukukî bir yükümlülük halini almış ve *dos* tesis etmeyen baba, *magistra*'lar tarafından *dos*'u vermeye zorlanabilmiştir²⁴. Kadın *conventio in manum* yaparak evlenmiş ve *dos* da vermişse, bu *dos* kocanın mülkiyetine geçerdi. Evlilik sona erdiğinde ise koca, kendi malvarlığı ile sınırlı olarak *dos*'u iade etmekle yükümlü tutulurdu²⁵.

Roma'nın eski dönemlerinden beri karı koca arasında bağış yasağı bulunuyordu. Karı ya da kocadan herhangi birinin diğer tarafa gösterdiği

¹⁹ *Emiroğlu*, AÜHFD (2001), s. 175.

²⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. *Kaser, RPR I*, s. 332-341; *Ayiter*, s. 17-39.

²¹ *Ayiter*, s. 15-16; *Koschaker/Ayiter*, s. 311, s. 316-322; *Villey, M.* (Çev. Bülent Tahiroğlu): *Roma Hukuku Güncelliği*, İstanbul 1985, s. 74.

²² Bkz. D. 17.2.65.16 (*Paul.*); D. 10.2.20.2 (*Ulp.*).

²³ *Mayer-Maly*, s. 49; *Kaser/Knütel*, s. 294-295.

²⁴ *Di Marzo, S.* (Çev. Ziya Umur): *Roma Hukuku*, 2. bası, İstanbul 1959, s. 203; *Emiroğlu*, AÜHFD (2001), s. 180; *Emiroğlu, H.*: *Roma Hukukunda Kadının Durumu*, Ankara 2003, s. 94-95; ayrıca bkz. D. 23.2.19 (*Marc.*) ve CI. 5.11.7.2.

²⁵ *Honsell*, s. 189; *Di Marzo* (Çev. Umur), s. 206-207; *Emiroğlu*, AÜHFD (2001), s. 181-182.

duygusal zaaf nedeniyle mallarını kaybetme tehlikesinin önüne geçmek ve eşler arasındaki sevginin paraya dönüşmesini önlemek amacıyla bu yasağın getirilmiştir. Mutat hediyeler bu yasağın kapsamının dışında kalmaktadır²⁶.

b. Fiilî Konumu

Roma hukukuna göre, kocasının egemenliği altına giren kadın, hak ve fiil ehliyetini kaybederdi. Ancak, aile ve toplumsal yaşamda durum farklıydı. Kadın eve kapatılmış bir konumda değildi ve kocası ile birlikte eğlencelere, toplantılara, gösterilere katılabilirdi²⁷. Kadınlar kocalarıyla birlikte yemek yiyebilir; kadın ve erkeklerin bir arada bulunduğu yemekli toplantılara ev sahibesi olarak başkanlık edebilirlerdi²⁸. Kadın, evde serbest olduğu gibi, sokakta da serbestti. Romalı bir kadın halka açık alanlarda dolaşabilir, tiyatroya, arenaya, hamama gidebilirdi. İstedığı zaman sokağa çıkma hakkına sahip olan kadına, sokaktaki erkekler yol vermek zorundaydı ve hiç kimse ona dokunamazdı²⁹.

Kocadan sonra ailedeki en önemli şahsiyet anne idi. Kadın kocasının yüklerini, daha genel bir ifadeyle, hayatını paylaşırdı. Kadın (anne) kocası ile beraber, hemen hemen aynı yetkilere sahip olarak, evin yönetimine katılırdı. Ev işlerinin yöneticisi kadındı. Ev halkının beslenmesi için gerekli olanları belirlemek, köleleri denetlemek, malları kaydetmek, sürgüleri kontrol etmek, yün işleriyle uğraşmak kadının ev içerisinde üstlendiği yükümlülüklerden bazılarına örnek olarak verilebilir³⁰.

²⁶ Ceylan, Güneş S.: Roma Hukukunda Evlenme (Matrimonium), Ankara 2008, s. 101-105.

²⁷ Paribeni, R. (Çev. Şemseddin Talip): "Roma Hukukunda Aile Kurumu", İÜHFİM (1935), s. 236; Gaudemet (Çev. Tahiroğlu), s. 211; Şemseddin Talip: "Roma Tedkikleri I, Eski Roma'da Hususî Hayat: Aile Terbiyesi, Mektepler", Capitolium (1934), C. 1, Sa. 2, s. 135.

²⁸ Freeman, C. (Çev. Suat Kemal Angı): Mısır, Yunan ve Roma, Antik Akdeniz Uygarlıkları, Ankara 2003, s. 438-349.

²⁹ Couch, A. J. (Çev. İpek Sevda Söğüt): "Roma'nın Eski Hukuk Dönemi'nde Kadın", Prof. Dr. Ali Güzel'e Armağan, İstanbul 2010, C. II, s. 1503; Paribeni (Çev. Şemseddin Talip), İÜHFİM, s. 236-237.

³⁰ Couch (Çev. Söğüt), s. 1503-1504; Paribeni (Çev. Şemseddin Talip), İÜHFİM, s. 236; Gaudemet (Çev. Tahiroğlu), s. 229.

Kadının ailedeki eşit ve kimi zamanda üstün konumunu şair *Iuvenalius*, şu sözlerle hicvetmektedir³¹:

“*Hoc volo, sic iubeo, pro ratione voluntas. Imperat ergo viro...*”

“Bunu istiyorum, böyle emrediyorum. Sebep mi? İsteğim!
Kocasının evinde kraliçedir...”

Çocukların eğitimi anne ve baba tarafından birlikte üstlenilirdi³². Baba ve annenin başlıca gayeleri, aileyi, ailenin dinini ve aile ocağını³³ devam ettirecek, bedenen sağlıklı ve manevî yönden sağlam çocuklar yetiştirmektir. Çocuklara öncelikle ahlâklı olmak öğretilirdi. Haklarının ne olduğunu öğretebilmek amacıyla, Oniki Levha Kanunu ezberletilirdi³⁴.

Romalılar, namus (*fides*), iktisat, ileriye görüş, sabır, kararlılık (*constantia*), çalışkanlık (*industria*), dayanıklılık (*virtus*), cesaret, kendine güven, basit yaşam tarzı (*frugalitas*), kendinden büyüklere saygı (*pius*), dine karşı derin bir hürmet, aileye ve devlete karşı itaat, sağlam ahlâk, yanılmaz bir adalet ruhu gibi erdemlere³⁵ sahiptiler ve bu erdemler, ciddi ve ağırbaşlı olan Roma kadını tarafından çocuklara öğretilirdi.

Bir kadına “*eski biçim hayat sürüyor, yani eskileri, gelenekleri takip ediyor (antiqui moris)*” denilmesi, bir övgü idi. Çünkü, Romalılar, yeniyi benimsemekle birlikte, geçmişle olan bağlarını da koparmak istemeyen bir süreklilik duygusuna sahiptiler. Onlara göre, geçmişin değerleri korunduğu durumda ancak geleceğe güvenle bakılabilirdi³⁶. Bu

³¹ *Gaudemet (Çev. Tahiroğlu)*, s. 217.

³² *Gönenç, F. İ.*: Roma Hukukunda Kadın, İstanbul 2010, s. 54; *Şemseddin Talip*, s. 135.

³³ Roma ailesini *Lar familiaris* olarak adlandırılan bir tanrının koruduğuna inanılırdı. Bu tanrı, aile ocağının başında her akşam bir ayinle anılırdı. Bu nedenle de, her evde bulunan, çok eski bir ata tarafından tutuşturulduğuna inanılan, ahlakın ve ailenin koruyucusu olan aile ocağının hiç sönmemesi gerekirdi [*Couch (Çev. Söğüt)*, s. 1492; *Ayiter*, s. 46]. Bu ateşin sönmemesi ve aile üyelerinin ailece etrafında toplanması zorunluluğu, Roma ailesini göçebe kültürden uzaklaştırmış ve bir ikametgâh edinmesine önemli bir vesile olmuştur (*Selek, H.*: “Roma Hukukuna Göre Aile Müessesesi”, İzm.BD (1936), Sa. 1-2, s. 219-220).

³⁴ *Cicero, De legibus*, II.23; *Barrow, R. H. (Çev. Ender Gürol)*: Romalılar, İstanbul 2002, s. 21.

³⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. *von Lübrow, U.*: Das Römische Volk, Sein Staat, sein Recht, Frankfurt am Main 1955, s. 22-24; *Barrow, (Çev. Gürol)*, s. 11, s. 22-23; *Paribeni, R. (Çev. Şemseddin Talip)*: “Eski Roma'nın Dini ve Ahlâkı”, *Capitolium* (1934), C. 1, Sa. 1, s. 42.

³⁶ *Barrow (Çev. Gürol)*, s. 25.

bağlamda da, bu erdemlere sahip olan ve bunların öğreticisi olarak gördükleri kadının, Roma ailesinde özel bir yeri vardı³⁷.

Bu konu hakkında *Digesta*'da şu bilgiye rastlamaktayız:

D. 50.16.46.1 (Ulp.): “*matrem familias accipere debemus eam, quae non inhoneste vixit: matrem enim familias a ceteris feminis mores discernunt atque separant. Proinde nihil intererit, nupta sit an vidua, ingenua sit an libertina: nam neque nuptiae neque natales faciunt matrem familias, sed boni mores*”

D. 50.16.46.1 (Ulp.): “*Mater familias* ile yaşayışı dürüst olanı anlamalıyız. Çünkü, bir *mater familias*'ı diğer kadınlardan ayıran ahlakıdır. Kadının evli veya dul, azatlı veya özgür olması önemli değildir. Çünkü kadını, *mater familias* yapan ne evlenme ne de doğumdur, fakat iyi ahlakıdır”.

Evli kadın, kocasının egemenliği altına sokulmakla birlikte, evin sahibi (*mater familias*) olması hasebiyle, evde onurlu bir konuma sahipti. Romalı kadına gösterilen saygının içeriğini, anneliğe duyulan hürmet ve kadının sadakatine duyulan minnet duyguları oluşturmakta idi³⁸. *Censor Cato*, bu durumu, “*kendi eşini ve çocuğunu döven adam, en kutsal şeye el kaldırmış demektir*” sözleriyle ifade etmiştir³⁹.

Anneye saygı, aile hayatının birinci koşuludur⁴⁰. D. 27.10.4'de *Ulpianus*, bu durumu şu sözlerle açıklamaktadır:

D. 27.10.4 (Ulp.): “*...pietas enim parentibus, etsi inaequalis est eorum potestas, aequa debetur.*”

D. 27.10.4 (Ulp.): “*...Evlat, otoriteleri eşit olmamakla birlikte, ebeveynine (anne ve babasına) eşit olarak saygı göstermekle yükümlüdür.*”

Anneye ve babaya el kaldırma, Eski Hukuk Dönemi'nde dinsel hukuk gereğince cezalandırılmış ve bu suçu işleyen evlat ev tanrılarına

³⁷ Gönenç, Roma'da Kadın, s. 57-58; *Paribeni* (Çev. Şemseddin Talip), İÜHF, s. 235-236.

³⁸ *Paripeni* (Çev. Şemseddin Talip), Capitolium, s. 44.

³⁹ *Barrow* (Çev. Gürol), s. 68.

⁴⁰ *Jhering* (Çev. Arsebük), s. 234-235.

kurban (*sacer*) edilmiştir⁴¹. Daha sonraki dönemlerde de evlâdın anneye ve/veya babaya vurması kamu suçu (*delicta publica*) olarak nitelendirilmiştir⁴².

Anneye duyulan saygının bir gereği olarak Roma'da her yıl, eski takvime göre yılın ilk günü olan 1 Mart'ta *Matrionalia*'lar Bayramı kutlanır ve böylece yeni yıla, nesli ve gelenekleri devam ettirecek olan annelerin kutlanması ile başlanırdı⁴³.

c. Evlenme

Roma'da evlenme, çok uzun bir süre hukukî bir kurum / hukukî bir ilişki olarak değil, sosyal bir olgu olarak değerlendirilmiş ve temel ilkelerini hukuktan değil, ahlaktan ve dinden almıştır⁴⁴. Roma düşüncesine göre, evlilik (*matrimonium*) bir hukukî işlem değil; evli çiftlerin her ikisinin birden evlenme iradesine (*affectio maritalis*) dayanan, sürekli bütün bir yaşam ortaklığıdır (*consortium omnis vitae*)⁴⁵. Bu irade (*affectio maritalis*), evlenme sırasında açıklanan irade değil, aksine yaşam boyu birlikte olmayı, monogamiyi, çocukların yetiştirilmesi amacı için ev ortaklığına dayanan bir yaşam ortaklığını sürdürmeyi hedefleyen bir iradedir⁴⁶. Bu iradenin hiçbir kamusal güç tarafından onaylanmasına gerek yoktu ve hiçbir simgesel davranış da zorunlu değildi⁴⁷.

Evlilik *Digesta*'da ve *Iustinianus*'un *Institutionesi*'nde şöyle tanımlanmaktadır:

D.23.2.1 (Modes.): “*Nuptiae sunt coniunctio maris et feminae et consortium omnis vitae, divini et humani iuris communicatio*”.

⁴¹ Kaser, SZ 58, s. 71.

⁴² Thomas, Y. (Çev. Ahmet Fethi): “Roma Hukukunda Cinsiyet Ayırımı”, in Kadınların Tarihi - Ana Tanrıçalardan Hristiyan Azizelere, C. 1, İstanbul 2005, s. 112; Gaudemet, (Çev. Tahiroğlu), s. 218.

⁴³ Paribeni (Çev. Şemseddin Talip), İÜHF, s. 237.

⁴⁴ Waldstein/Rainer, s. 48; Kaser, RPR I, s. 71, s. 310; Kaser/Knütel, s. 282-283; Mayer-Maly, s. 46.

⁴⁵ Jörs/Kunkel/Wenger (neu bearb. Honsell/Mayer-Maly/Selb), s. 386-387; Waldstein/Rainer, s. 49; Honsell, s. 184; Kaser/Knütel, s. 282-283.

⁴⁶ Kaser, RPR I, s. 73.

⁴⁷ Ariès, P./Duby, G. (Çev. Turhan Ilgaz): Özel Hayatın Tarihi I, Roma İmparatorluğundan 1000 Yılına, İstanbul 2006, s. 47.

D.23.2.1 (Modes.): “Evlilik, erkek ve kadının dinî ve beşerî hukukta bütün bir yaşam ortaklığıdır”.

Ius. Ins. 1.9.1: “*Nuptiae autem sive matrimonium est viri et mulieris coniunctio, individuum consuetudinem vitae continens*”.

Ius. Ins. 1.9.1: “Evlilik, bölünmez bir yaşam ortaklığı içinde karı ve kocanın birleşmesidir”.

Günümüz Romanistleri, bu metindeki dinî hukuktan, kocasının egemenliği altına giren kadının o evin dinine (*cultus*'una) bağlanacağı; beşerî hukuktan ise kocasının sosyal statüsüne (*dignitas*'ına) katılacağı anlamının çıkarılması gerektiği görüşündedirler⁴⁸.

Roma'da, evliliğin kurulması için tarafların evlenme iradesine sahip olması (*consensus facit nuptias* = evlenmeyi iradelerin uyuşması meydana getirir), aynı sosyal statü içerisinde bulunma isteği, çocuk yetiştirme konusunda aynı iradeye sahip olması ve partnerlerin toplum içerisinde karı-koca olarak görülmeleri (*honor matrimonii*) yeterliydi⁴⁹.

Evlenmenin geçerli bir biçimde kurulması için⁵⁰ tarafların evlenme ehliyetine sahip olmaları (küçük ve akıl hastası olmaması), evlenme hakkına sahip olmaları⁵¹, taraflardan birinin köle olmaması, aralarında evlenmeyi engelleyecek yakın kan akrabalığının bulunmaması, tarafların

⁴⁸ Ayrıntılı bilgi ve yazarlar için bkz. *Ayiter*, s. 7; *Koschaker/Ayiter*, s. 302; *Emiroğlu*, Kadının Durumu, s. 71; *Somer, P.*: “Dar Anlamda Roma Aile Hukukunun Esasları”, *MaltepeÜHFD* (2002), Sa. 2, s. 159.

⁴⁹ *Koschaker/Ayiter*, s. 303; *Rado-Basman*, s. 541.

⁵⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. *Gönenç*, Roma'da Kadın, s. 89-106; *Ceylan-Güneş*, Evlenme, s. 59-79; *Somer*, s. 165-170; *Oğuzoğlu*, s. 97; *Koschaker/Ayiter*, s. 305-307; *Jörs/Kunkel/Wenger* (*neu bearb. Honsell/Mayer-Maly/Selb*), s. 388-390.

⁵¹ *Ius Civile*'den gelen ve evlenme hakkını ifade eden *ius conubii*'ye eski hukuk döneminde sadece Roma vatandaşları sahipti. Özgür ve Roma yurttaşı olan bir erkek, kendisi ile aynı özellikleri taşıyan bir kadınla evlenebilirdi. Romalı erkeğin Latin ya da yabancı (*peregrinus*) bir kadınla evlenebilmesi için özel izin gerekli idi (*Kaser*, RPR I, s. 312; *Berki, Ş.*: Roma Hukuku, Ankara 1949, s. 159). Bu yasağa verilebilecek en ilginç örnek, *Marcus Antonius* ile Mısır Kraliçesi *Kleopatra* arasındaki evliliktir. *Antonius*, Roma vatandaşı olmakla birlikte, evlendiği kadın, Romalı ile evlenme hakkı tanınmayan bir yabancı olduğu için, bu evlilikten doğan çocuklar Roma vatandaşı sayılmamışlardır. *Iustinianus* Dönemi'nde, köle olmayan ve aralarında evlenmeyi engelleyecek yakın kan akrabalığı bulunanlar dışında, bütün İmparatorluk yaşayanları evlenme hakkına sahip kılındı (*Berki*, Roma Hukuku, s. 159).

evli olmaması, ergenlik yaşına gelmiş olması (kızlar için 12, erkekler için 14⁵²), evlenmeye ilişkin rızalarının alınmış olması⁵³, egemenlik altında iseler *pater familias*'ın izni⁵⁴, vesayet altındaki *sui iuris* kadın için vasinin rızası gerekirdi.

Ius Civile'nin geçerli saydığı ve aynı baba egemenliği altında bulunmayı ölçüt alan *agnatio* akrabalığının esas alındığı dönemlerde de kan bağına dayanan *cognatio* akrabalığı, bazı özel yükümlülükler ve evlenme engelleri bağlamında dikkate alınmıştır. Roma'nın dini ve ahlaki (*respectus parentelae* = akrabalık saygısı) gereğince eski hukuk döneminden klasik hukuk döneminin sonlarına değin, 3. dereceye kadar kan hısımları arasındaki evlenme yasaklanmıştır. Buna göre, alt ve üst soyun evlenmesi, kardeşler arasındaki evlenme -evlat edinme yolu ile aileye dâhil olan aile evladı da dâhil-, hala, teyze, amca⁵⁵, dayı, yeğen arasındaki evlenme yasaktır⁵⁶. İmparator *Theodosius* (M.S. 4. yy.) zamanında 4. dereceye kadar evlenme yasağı getirilip, kardeş çocukları arasındaki evlenmeler de yasak evlenmeler kapsamına alınmıştır.

⁵² Ergenliğin nasıl saptanacağı hususunda Hukuk Okulları arasında görüş farklılıkları bulunmakta idi. *Sabinianus*'lar her küçük için biyolojik olarak ergenliğin gerçekleştiği anın esas alınması gerektiği görüşündeydiler. *Proculianus*'lar ise erkeklerin *toga* denilen ergenlik giysisini giymesi ile ergenliğe girdiklerini görmenin olanaklı olduğunu, fakat kızlarda belirlemeye kalkışmanın mahremiyeti ihlal edici olduğunu belirterek ergenlik için belirli bir yaşın esas alınması gerektiği görüşünü savunmuşlardır. *Proculianus*'ların görüşü kabul edilerek erkek çocuklar için 14 yaşın bitirilmesi, kız çocuklar için ise 12 yaşın bitirilmesi ergenlik yaşı olarak belirlenmiştir (*Somer*, s. 166; *Ayiter*, s. 11).

⁵³ Babanın rızasına kız çocuk itiraz etmemiş ise, bundan hareketle kız çocuğun iradesi var sayılmıştır. Kız çocuk, şerefsiz ve hayâsız bir yaşam tarzı (*indignum moribus vel turpem*) süren birisinin nişanlı olarak teklif edilmesine itiraz etme hakkına sahipti (*Gaudemet (Çev. Tahiroğlu)*, s. 212-214).

⁵⁴ Egemenlik altında bulunan aile evladının evliliğinin geçerliği, egemenlik hakkı sahibinin (*pater familias*) rızasına bağlı idi [*Kaser*, *RPR I*, s. 314; *Di Marzo (Çev. Umur)*, s. 180-181]. *Augustus* zamanında çıkarılan kanunlardan biri olan *lex Iulia de maritantis ordinibus*, kabul edilebilir bir neden olmaksızın aile evladının evlenmesini izin vermeyen *pater familias*'ın bu izni vermeye zorlanacağını düzenlemektedir [*Jörs/Kunkel/Wenger (neu bearb. Honsell/Mayer-Maly/Selb)*, s. 389; *Kaser*, *RPR I*, s. 315].

⁵⁵ Roma'da İmparator *Claudius* ve yeğeni *Agrippina* arasındaki evliliğin, M.S. 49'da çıkarılan bir Senato kararı ile caiz olduğuna karar verilmiştir (bkz. *Gai. Ins.* 1.59-64; *Kaser/Knütel*, s. 286). Bu icazet, daha sonra İmparator *Constantinus* tarafından ortadan kaldırılmıştır [*Jörs/Kunkel/Wenger (neu bearb. Honsell/Mayer-Maly/Selb)*, s. 389].

⁵⁶ *Jörs/Kunkel/Wenger (neu bearb. Honsell/Mayer-Maly/Selb)*, s. 389-390.

Iustinianus Dönemi'nde ise evlenme yasağı, 3. derece ile sınırlandırılmıştır⁵⁷. Roma'da kayın hısımları arasında evlenmeler ise 1. derece ile sınırlı olarak yasaktır. Buna göre, kayınvalide, kayınbaba, gelin ve damat arasında; keza, üvey çocuklar ile üvey anne/baba arasında da evlenme mümkün değildir⁵⁸.

Roma'da her zaman monogam evlilik söz konusu olmuştur⁵⁹. *Gaius*'a göre, “*aynı kadın iki kişiyle evli olamadığına göre, aynı erkeğin de iki karısı olamaz (neque eadem duobus nupta esse potest, neque idem duas uxores habere)*”⁶⁰. İmparatorluk Dönemi'nde egemenlik altında bulunan kavimlerde farklı gelenekler söz konusu olduğu için, tek eşlilik, imparator emirnameleri ile ayrıca düzenlenmiş ve ikinci evlilik suç olarak kabul edilmiştir⁶¹.

d. Boşanma

Boşanma, ölüm ve evlenme ehliyetinin kaybı durumlarında, evlilik ilişkisi sona ererdi⁶². Roma hukukunda evlilik ilişkisi, tarafların sürekli *consensus*'u ile devam ettiği için, taraflardan birinin evlenme iradesinin sona ermesi, evliliğin sona ermesi sonucunu da doğurmaktaydı⁶³.

Boşanma (*divortium*) serbestisi, klasik hukuk döneminin sonlarına değin istisnasız olarak kabul edilmiş ve bu olgu, “*evlenme serbest ise boşanma da serbest olmalıdır*” düşüncesine dayandırılmıştır⁶⁴. “*Evlenme özgürlüğü, eski dönemlerden beri bilinmektedir (libera matrimonia esse antiquitus placuit)*” sözleri ile ifade edilen evlenme serbestisinin aksi ile kanıtından Romalılar, boşanmanın da serbest olduğu düşüncesine ulaşmışlardır⁶⁵. Çünkü, Roma hukukunda evlenme gibi boşanma da hukukî bir işlem olarak değil, ahlak kuralları tarafından düzenlenen fiilî

⁵⁷ *Kaser/Knütel*, s. 286; ayrıca bkz. *Ius. Ins.* 1.10.4.

⁵⁸ *Kaser*, RPR I, s. 316; *Kaser/Knütel*, s. 286.

⁵⁹ *Ayiter*, s. 6; *Kaser/Knütel*, s. 285; *Koschaker/Ayiter*, s. 301.

⁶⁰ *Di Marzo (Çev. Umur)*, s. 177.

⁶¹ *Di Marzo (Çev. Umur)*, s. 177-178; ayrıca bkz. *Gai. Ins.* 1.63; *Ius. Ins.* 1.10.6-7.

⁶² *Emiroğlu*, AÜHFD (2001), s. 178.

⁶³ *Gönenç, F. İ.*: “Roma Hukukunda Boşanma (Divortium)”, *ErzincanHFD* (2003), C. 7, Sa. 1-2, s. 646-647; *Rado-Basman*, s. 531; *Kaser/Knütel*, s. 283.

⁶⁴ *Üskül/Karaman*, s. 306.

bir olgu olarak kabul edilmiştir. Özel boşanma nedenleri ve boşanmaya ilişkin bir yargılama usulü öngörülmemiştir⁶⁶.

Bununla birlikte, Yunanlı yazar *Plutarkos*, Roma'nın kurucusu *Romulus* döneminden beri gelen ve dinsel hukuka dayanan boşanma kurallarının geçerli olduğunu belirtmektedir⁶⁷. Buna göre, Roma'nın eski dönemlerinde boşanma hakkı mutlak olarak aile babasına aitti, fakat aile babası bu hakkını sadece çok belli koşullarda (zina, şarap içme, çocuk düşürme gibi) kullanabilirdi. Kocanın keyfi olarak boşanması durumunda dinsel hukuk gereğince malvarlığının yarısı kadına, diğer yarısı ise ilahlara (*Ceres* mabedine) bırakılırdı⁶⁸. Oniki Levha Kanunu'ndan beri kadına da tek taraflı boşanma serbestisi tanınmış olmakla birlikte⁶⁹, bu alan dinî kuralları ve ahlakî gelenekleri korumakla yükümlü *ensor*'lar tarafından denetlenmiş⁷⁰; getirilen sınırlamalar sonucunda karı ve kocanın nedensiz boşanamayacağı kabul edilmiştir⁷¹. Her şeyden önce, her iki tarafın karşılıklı olarak ayrılmayı istemeleri, diğer bir deyişle, evlenme iradesinin (*affectio maritalis*) sona ermesi gerekirdi⁷².

Manus kurulan evliliklerde *pater familias*'ın *remancipatio* yoluyla, *manus*'u kaldırması gerekiyordu, ancak buna zorlanamazdı. İlk olarak *Principatus* Dönemi'nde, kadına, muhtemelen *consul* önünde yapılan bir işlemle, kendisini, *manus* altından çıkarması için, *pater familias*'ını zorlayabilme hakkı tanındı⁷³. Ancak bu dönemde, *manus*'lu evliliğin ortadan kalkmasıyla, böyle bir hakka gereksinim de kalmamıştı.

⁶⁵ *Kaser/Knütel*, s. 290.

⁶⁶ *Kaser*, RPR I, s. 81.

⁶⁷ Bkz. *Plutarkos*, *Romulus* 22; *Kaser*, SZ 58, s. 71, s. 83; *Gönenç*, Roma'da Kadın, s. 113; *Gönenç*, Boşanma, s. 647-648.

⁶⁸ *Gönenç*, Roma'da Kadın, s. 113; *Somer*, s. 175; *Kaser*, SZ 58, s. 71; *Villers*, R. (Çev. *Bülent Tahiroğlu*): "Roma Hukukunda Cumhuriyet Devri Sonuna Kadar Kadının Hukukî Durumu", İÜHFİM (1974), C. 39, s. 432.

⁶⁹ *Kaser*, SZ 58, s. 83.

⁷⁰ *ensor*'un aile ile ilgili önlemleri hakkında bkz. *Kaser*, SZ 58, s. 71-76.

⁷¹ *Kaser*, RPR I, s. 82, s. 325-327; *Paribeni* (Çev. *Şemseddin Talip*), İÜHFİM, s. 235.

⁷² *Kaser/Knütel*, s. 283; *Jörs/Kunkel/Wenger* (neu bearb. *Honsell/Mayer-Maly/Selb*), s. 399-400; *Mayer-Maly*, s. 50; *Honsell*, s. 187.

⁷³ *Paribeni* (Çev. *Şemseddin Talip*), İÜHFİM, s. 235; *Di Marzo* (Çev. *Umur*), s. 198; *Kaser*, SZ 58, s. 83; *Kaser*, RPR I, s. 327.

Roma halkının ahlakının bozulduğu dönemlerden biri olarak kabul edilen M.Ö. 1.yy.dan itibaren boşanmalar çok artmış; Filozof *Seneca* bu durumu, “kadınlar, yılları *consul*’lerin isimleriyle değil, kocalarının isimleriyle saymaktadır” sözleriyle⁷⁴; şair *Iuvenalis* ise “*skoru gittikçe yükseliyor, beş kış içinde sekiz kocası oldu. Mezar taşına marifetmiş gibi bunu da yazdırır*” sözleriyle hicvetmiştir⁷⁵.

Son İmparatorluk Dönemi’nde Hristiyanlığın kabulü ile birlikte, evlenmenin dinsel bir bağ olduğu düşüncesi toplum ve hukuk hayatına girmiş; böylece evlenme kilise tarafından onaylanan ve devletin de söz sahibi olduğu bir hukukî ilişki olarak kabul edilmiştir. Boşanmanın zorlaştırılması ve kanunlarca özel boşanma nedenlerinin belirlenmesi⁷⁶, evliliğin hukukî bir ilişki olarak kabul edildiğini göstermektedir⁷⁷.

2. Özel Hukuk İlişkilerinde Kadın

Kadın Roma ailesinde kutsal bir konuma sahip olmakla birlikte, kadınların, toplumsal yaşama fazla katılmamaları, hukukî işlem yapma hususunda deneyimsiz olmaları, ruhlarının zayıf olması (*propter animi levitatem*), fiziken zayıf olmaları (*infirmitas*), aile mallarının korunması gereksinimi, asker olamamaları ve aile babası olamamaları gibi gerekçelerle⁷⁸, Roma’nın kuruluşundan⁷⁹ itibaren hukukî işlem ehliyetleri kısıtlanmış ve baba egemenliği altında bulunmayan ve *manus* altına

⁷⁴ *Rado-Basman*, s. 543.

⁷⁵ *Sandalcı, Sema*: “Eski Roma’da Babanın Aile Üzerindeki Otoritesi ve Kadının Aile İçindeki Yeri ile ilgili Genel Bilgi”, <http://semasandalci.blogspot.com/2010/05/eski-romada-babann-aile-uzerindeki.html> (E.T. 23 Ekim 2013).

⁷⁶ Kilisenin etkisi ile biçimlenen yeni Roma aile hukuku ve özellikle boşanma için bkz. *Kaser, M.*: *Das Römische Privatrecht (die nachklassischen Entwicklungen)*, 2. Absch., 1. Aufl., München 1959, s. 107-123.

⁷⁷ *Kaser*, RPR II, s. 107-108; *Kaser/Knütel*, s. 283.

⁷⁸ Bkz. *Gai. Ins.* 1.144.

⁷⁹ Efsaneye göre, Roma şehrinin kurucusu *Romulus*, aile babasının tüm çocuklarını koruması gerektiğini belirtmiş ve aile babasına, erkek çocukları ile ilk doğan kız çocuklarını büyütüp, besleme ve her zaman koruma (gözetme) yükümlülüğünü yüklemiştir. Bu kural, kadınların korunması amacıyla vesayet altına alınmalarına yol açmıştır [*Villers (Çev. Tahiroğlu)*, s. 430; *Kaser*, RPR I, s. 61; *Ceylan-Güneş*, *Velayet-Vesayet*, s. 68].

girmemiş olan *sui iuris* kadınlara, yaşları ne olursa olsun, vasi (*tutor mulieres*) atanmıştır⁸⁰.

Ancak, Roma'nın eski hukuk döneminden başlayarak, baba egemenliği altında olmayan, yetişkin ve özgür Romalı kadın üzerindeki vesayet (*tutela mulierum*), küçükler üzerindeki vesayetten farklı değerlendirilmiştir⁸¹. Kadınlar, kendilerine vasi atanan küçüklere göre, daha geniş hukukî yetkilere sahiptiler. Öncelikle, kadınlar, malvarlıklarını bizzat kendileri yönetirdi. Kadın, *res nec mancipi* bir malın mülkiyetini devredebilir, kendisine yapılan bir ödemeyi kabul edebilir, *praetor* hukukuna ve yabancılar hukukuna ait hukukî işlemleri tek başına yapabiliyordu.

Kadının şekle bağlı *Ius Civile* işlemlerinin geçerli olması için vasinin *auctoritas*'ı (yardımı)⁸² aranmıştır. *Ius Civile*'nin şekle bağlı hukukî işlemleri yanında, bir malın mülkiyetinin devrinde, kendilerini sadece borç altına sokan hukukî işlemlerde, malvarlıklarının aktifini azaltan hukukî işlemlerde (örneğin bağışlama, azat etme, borçtan ibra) vasinin *auctoritas*'ına gereksinim vardı. Mirasın kabulü, vasiyetname düzenleme ve dava açma gibi hukukî işlemlerde vasinin *auctoritas*'ı gereklidir⁸³. Ergenliğe ermiş *sui iuris* bir kadın, evlenme ehliyetine sahipti. Ancak, *conventio* ile *manus* altına girebilmesi için vasinin *auctoritas*'ı gereklidir.

M.S. 46'da çıkarılan bir Senato kararı ile kadının, hem kocası hem de üçüncü kişi için borç altına girmesi ve kefil olması yasaklandı (*Senatus*

⁸⁰ Kaser/Knütel, s. 84 ve s. 314; Villey (Çev. Tahiroğlu), s. 82.

⁸¹ Mayer-Maly, s. 40; Kaser/Knütel, s. 84; ayrıca bkz. Gai. Ins. 2.192.

⁸² *Auctoritas*, hukukî işlem ehliyetine sahip olmayan kişiye yardım, eksik olan iradesini tamamlama anlamındadır. *Auctoritas*, hukukî işlem ehliyetine sahip olmayanın hukukî işlemine, vasinin, baştan izin ya da sonradan onam vermesi anlamına gelmez. *Auctoritas*, hukukî işlem sırasında vasinin hazır bulunması ve küçüğe yardım etmesi anlamını taşır.

⁸³ Honsell, s. 193; Kaser/Knütel, s. 314; Jörs/Kunkel/Wenger (neu bearb. Honsell/Mayer-Maly/Selb), s. 429.

Consultum Velleianum)⁸⁴. Kadınlar, umumî toplantılarda bulunamadıkları için bankacı, banker olamaz, şahitlik yapamazlardı⁸⁵.

Papinianus, kadınların hukuksal konumunu, “hukukumuzun birçok kısımlarında kadınların durumu erkeklerinkinden daha fenadır” (*in multis iuris nostri articulus deterior est condicio feminarum quam masculorum*) sözleriyle ifade etmektedir⁸⁶.

Ancak cinsiyete dayalı bu ehliyetsizlik, Cumhuriyet Dönemi’nin sonlarından itibaren, özellikle de *Principatus* Dönemi’nde sorgulanmaya başlanmış ve bu dönemlerden başlayarak, kadın toplumsal yaşamdaki bağımsızlığına koşut olarak, önemli ölçüde hukuksal bağımsızlık da kazanmıştır⁸⁷.

Bu durum, insancılık düşüncesinin gelişimi, kadının sosyal ve ekonomik işlevinin gelişmesi, uzun süren savaşlar nedeniyle erkeklere ait işlerin kadınlar tarafından yürütülmesi, *Ius Civile* ailesinin çözülmesi ve *manus*’lu evliliklerin yapılmamaya başlanması ile açıklanmaktadır⁸⁸.

Kadınların ekonomik ve sosyal yaşama daha fazla katılmalarıyla birlikte, klasik hukuk döneminden itibaren kadınlar üzerindeki vesayet yumuşatılmaya, sadece şeklen gerçekleştirilmeye başlandı. Kadın kendi hukuksal işlemlerini tek başına yapmaya ve vasi de bu işlemlere bizzat katılmaksızın, sadece onam vermeye başladı. Koca, vasiyetnamesinde karısına kendi vasisini seçme ve isterse vasisini değiştirme hakkını tanımaya başladı. Ayrıca, kadına vasisinin kararlarına itiraz etme hakkı tanındı⁸⁹.

Nitekim, klasik hukuk dönemi hukukçusu *Gaius*, kadınlar üzerindeki vesayetin *Ius Civile*’nin eski kurumlarından biri olduğunu ve

⁸⁴ *Berki*, Roma Hukuku, s. 165.

⁸⁵ *Jhering* (Çev. Arsebük), s. 235; *Gaudemet* (Çev. Tahiroğlu), s. 225.

⁸⁶ D. 1.5.9 (*Pap.*); ayrıca bkz. *Mayer-Maly*, s. 40.

⁸⁷ *Jörs/Kunkel/Wenger* (neu bearb. *Honsell/Mayer-Maly/Selb*), s. 428.

⁸⁸ *Kaser*, RPR I, s. 277; *Aksaray, B.*: Roma Hukukunda Kadının Hak ve Fiil Ehliyeti, İstanbul 2012, s. 85-90.

⁸⁹ *Ayiter*, s. 69; *Jörs/Kunkel/Wenger* (neu bearb. *Honsell/Mayer-Maly/Selb*), s. 429.

fakat artık hiçbir geçerli nedenin bunu haklı göstermediğini belirtmektedir⁹⁰.

Gai. Ins. 1.190: “*Feminas vero perfectae aetatis in tutela esse fere nulla pretiosa ratio suasisse videtur: Nam quae vulgo creditur, quin levitate animi plerumque decipiuntur et aequum erat eas tutorum auctoritate regi, magis speciosa videtur quam vera.*”

Gai. Ins. 1.190: “Olgunluk yaşlarında kadınların vesayet altında bulundurulmaları hususunda, ikna edici mantıklı/makul bir neden bulunmamaktadır: Onların, düşüncelerindeki (ruhlarındaki) hafiflik nedeniyle kolaylıkla hataya düşebilecekleri ve bu nedenle de vasiinin *auctoritas*’ı altında bulunmaları gerektiği yönlü genel görüş, gerçekçi görünmemektedir.”

İmparatorluk Dönemi’nde kadınlar üzerindeki vesayet, üç çocuğu olan özgür bir kadın ile dört çocuğu olan azatlı bir kadına vasi atanamayacağı şeklindeki kuralla yumuşatıldı. *Ius liberorum* olarak adlandırılan bu imtiyaz, daha sonraları, çocukların sayısına bakılmaksızın bütün kadınlara tanındı⁹¹. Kadınlara vasi atanacağı kuralı *Ius Civile*’den geldiği için, İmparatorluk Dönemi’nde *Ius Civile*’nin yerini *Ius Gentium*’un alması ve *Ius Civile*’nin şekle bağlı işlemlerinin artık uygulamada yer almaması nedeniyle M.S. 3. yy.’da kadınlar üzerindeki vesayet tamamen ortadan kalktı⁹². Bu nedenle de, *Iustinianus* Dönemi’ne ilişkin metinlerde, kadınlar üzerindeki vesayet hakkında herhangi bir bilgi yer almamaktadır⁹³.

Roma hukukunda velayet ve vesayet ayırımına rastlanmamaktadır. Aile evlatları üzerinde *pater familias*’ın baba egemenliği (*patria potestas*) bulunuyordu ve bu egemenlik, velayeti de kapsamına alıyordu. Sadece

⁹⁰ Krş. Gönenç, Roma’da Kadın, s. 26.

⁹¹ Honsell, s. 185; Koschaker/Ayiter, s. 315.

⁹² Mayer-Maly, s. 40.

⁹³ Kaser, RPR II, s. 158.

babanın egemenliğe sahip olacağını düşünen Romalılar, kadına egemenlik hakkını tanımamışlardı. Roma'nın ilk dönemlerinde, küçükler üzerinde kurulan vesayet, *patria potestas*'a benzetilerek tasarlandığı için, vasi olma hakkı anneye tanınmamıştı⁹⁴. Çocuklarına çok düşkün oldukları gerekçesiyle kadınların çocukları üzerinde vesayet hakkı yoktu. Romalılara göre, çocuğun terbiyesi, kamu düzenine ilişkindi ve çocuğuna kıyamayan anne, bu görevi gereği gibi yerine getiremeyebilirdi⁹⁵.

İmparator *Alexander Severus* zamanında (M.S. 224), bir annenin (*Otacilia*) çocukları üzerinde vesayet hakkına sahip olup olamayacağını sorması üzerine, İmparator, vasiliğin erkeklere ait bir kamu görevi olduğunu söyleyerek bu talebi reddetmiştir⁹⁶. Bununla birlikte, İmparator, anneliğin kutsallığının, anneye sadece vasinin belirlenmesinde yardımcı olmayı değil, aynı zamanda vasinin işlerini kontrol etme yükümlülüğünü yüklediğini de belirtmiştir⁹⁷.

Codex Theodosianus'da annenin vesayetini tanıyan metinden hareketle M.S. 390'dan itibaren bu hakkın (görevin) anneye sağlandığı kabul edilmektedir⁹⁸. *Iustinianus* Dönemi'nde ise evlenmemeyi taahhüt eden dul kadına, çocuklarının vasiliğinin verileceği kuralı getirilmiştir⁹⁹.

Roma hukuku, erkek çocuk veya büyük olmak gibi bir ayrıcalık tanımamış ve kız çocukları erkek çocuklarla eşit miras hakkına sahip kılmıştır¹⁰⁰.

3. Ticaret Hayatında Kadın

Cumhuriyet Dönemi'nin sonlarından itibaren kadınlar ticarî yaşama katılmaya başlamış ve kadınlar üzerindeki vesayet, onların bu yaşama

⁹⁴ *Chiusi, T.*: “Zur Vormundschaft der Mutter”, SZ 111 (1994), s. 156; ayrıca bkz. D. 26.1.18 (*Nerat.*); D. 26.1.16.pr. (*Gai.*); D. 26.2.26.pr. (*Pap.*).

⁹⁵ *Pugliese (Çev. Umur)*, s. 347; *Jhering (Çev. Arsebük)*, s. 235.

⁹⁶ Bkz. C1.5.35.1.

⁹⁷ Bkz. C1. 5.31.6.

⁹⁸ *Chiusi*, s. 195; metin için bkz. CTh. 3.17.4.pr.

⁹⁹ *Kaser, RPR II*, s. 162-163.

¹⁰⁰ *Kaser/Knütel*, s. 284; *Pugliese (Çev. Umur)*, s. 340-341; *Jhering (Çev. Arsebük)*, s. 235; *Aksaray*, s. 67-68; ayrıntılı bilgi için bkz., *Güven, Tamer D.*: “Roma Hukukunda Kadının Mirasçılığı”, İÜHFİM (1999), C. 57, Sa. 1-2, s. 225 vd.

katılmalarına engel olmamıştır. Çünkü, Roma toplumu kadının çalışmasını yasaklamamış, aksine bu çalışmaları desteklemiştir. Nitekim, sadece erkek evlatlara değil, terzilik, dokumacılık gibi sanatlarla uğraşmak üzere; köleler tarafından hukuksal işlemlerin yapılması koşulu ile kız evlatlara da *peculium*¹⁰¹ verildiğini kaynaklar yardımı ile söyleyebiliriz¹⁰².

Peculium sahibi erkek aile evladının yapmış olduğu hukuksal işlemlerden dolayı aile babasına karşı ek davalar arasında yer alan *actio de peculio* açılabilirken; *peculium* sahibi kız aile evladının yapmış olduğu hukuksal işlemler nedeniyle *Ius Civile*'ye göre bu dava açılmazdı¹⁰³. Bu yasağı Romalılar, *peculium* sahibi kız aile evladının hukuksal işlemlerinde köleleri kullanmak suretiyle aşmış ve kız evladın ticaret yaşamına girmesini sağlamışlardır¹⁰⁴. Hatta, gemi sahibi olan ve gemicilik şirketlerini yöneten kadınların da varlığı bilinmektedir¹⁰⁵.

Bu konuda verilebilecek en iyi örnek, *Cicero*'nun karısı *Terentia*'dır. *Terentia*, *manus* ile *Cicero*'nun egemenliği altına girmemiş; üzerindeki vesayetten hiç söz edilmediği gibi, azatlı kölelerinin yardımıyla, başarılı bir biçimde bağımsız olarak malvarlığını yönetmiştir¹⁰⁶.

¹⁰¹ *Peculium*, aile babası veya efendi tarafından, aile evladı ya da köleye, ticarî veya endüstri işlerinde kullanılmak, üçüncü kişilerle serbestçe hukukî işlemler yapılabilmesi için ayrılan, küçük bağımsız bir malvarlığıydı. Kaynaklarda "*pusilla pecunia sive patrimonium pusillum*" (küçük, az miktarda para veya küçük malvarlığı) olarak geçen *peculium*'un temelinde, *pater familias*'ın, egemenliği altında bulunanların ekonomik faaliyetlerine duyduğu gereksinim yatar. Fakat zamanla bu kurum gelişerek amacının dışına çıkmış ve aile evlatlarının hak ehliyetine sahip olmalarının nedenini oluşturarak, hukukî ve ekonomik yönden bir bütün olan aile malvarlığının parçalanmasında önemli bir rol oynamıştır [ayrıntılı bilgi için bkz. *Karadeniz, Ö.*: "Roma Hukukunda Peculium Müessesesi", *AÜHFD* (1968), C. 24, Sa. 3-4, s. 179 vd.; **Berki**, *AÜHFD*, s. 117-119; *Kaser*, *SZ* 58, s. 85-87; *Ayiter*, s. 58-61].

¹⁰² Bkz. D. 15.1.27.pr. (*Gai.*); D. 13.6.3.4 (*Ulp.*); *Emiroğlu*, *Kadının Durumu*, s. 49; *Aksaray*, s. 56-57; *Levy-Bruhl* (*Çev. Hüseyin Nail*), s. 148.

¹⁰³ *Kaser*, *RPR* I, s. 330, s. 605.

¹⁰⁴ *Kaser*, *RPR* I, s. 343.

¹⁰⁵ *Thomas* (*Çev. Ahmet Fethi*), s. 147-148.

¹⁰⁶ *Kaser/Knütel*, s. 84.

4. Kamusal Yaşamda Kadın

Roma Devleti'nde kadına aile içinde görev, yetki ve sorumluluk tanınmış; kamusal yaşamın kapıları ise kapatılmıştır. Kadın, *pudicitia* olarak adlandırılan iffetini korumak adına, erkeklere ait görevleri (*virilia officia*) yerine getiremezdi¹⁰⁷. Kadınlar, siyasal ve kamusal yaşamda hiçbir resmî makam işgal edemez, idarî bir görev alamazlardı¹⁰⁸. Kadın, halk meclislerinde oy kullanamaz, *magistra* ya da imparator olamaz, mahkemelerde yargıç olarak görevlendirilemez, avukatlık yapamazdı. Çünkü, bu tip görevlerin hepsi erkeğe özgü iş olarak tanımlanan kamusal görevlerin kapsamına girmektedir¹⁰⁹.

Bu durumu *Ulpianus* D. 50.4.3.3'de şu sözlerle ifade etmektedir:

D. 50.4.3.3 (Ulp.): “*Corporalia munera feminis ipse sexus denegat.*”

D. 50.4.3.3 (Ulp.): “Bizzat cinsiyet, kadının kamusal görevlerine engeldir.”

Kadının kamusal yaşamda yer alamayacağı kuralının istisnasını *Vesta* rahibeleri oluşturmaktadır. *Vesta* rahibeleri Roma Devleti'nin ocağının ateşinin koruyucuları olarak kabul edilirdi. Roma'nın en soylu ailelerinden altı bakire, on ya da daha küçük yaşta bu görevi yerine getirmek üzere seçilir ve 30 yıl boyunca kendilerini dinsel yaşama adanmışlardı. *Vesta* rahibeleri göreve başlamaları ile hiçbir merasime gerek olmaksızın baba egemenliği altından çıkarlardı. Roma geleneklerine göre *Vesta* rahibesi olmak, tanrı ile *manus*'un bulunduğu bir evliliğin akdedilmesi anlamındaydı¹¹⁰.

Vesta rahibelerine tecavüzün cezası ölümdü. İdama giden mahkûmun karşısına *Vesta* rahibesinin çıkması, onun affedilmesi sonucunu doğururdu. İmparator ailesinin yanında halkın karşısına çıkan *Vesta* rahibelerine kamusal bir statü tanınmıştı. Üzerlerinde baba

¹⁰⁷ Aksaray, s. 24; Couch (Çev. Söğüt), s. 1496, ayrıca bkz. Gai. Ins. 2. 96.

¹⁰⁸ Kaser/Knütel, s. 83.

¹⁰⁹ Thomas (Çev. Ahmet Fethi), s. 148-149.

¹¹⁰ Ayiter, s. 62.

egemenliği ve vesayet bulunmayan *Vesta* rahibeleri, vasiyetname yapma ve mahkemelerde yeminsiz tanık olma hakkına sahiplerdi¹¹¹.

Roma Devleti, kadına doğrudan siyasi yaşamda yer alma hakkını tanımamakla birlikte, özellikle üst sınıfa mensup kadınlar, kocaları ya da babaları ile birlikte seçim meydanlarında yer almışlardır¹¹².

Kadınların Roma Devleti'ne yönelik ilk ciddi başkaldırıları ise israfi önlemek amacıyla getirilen *Oppia Kanunu*'na muhalefetleri aracılığıyla olmuştur. M.Ö. 215 yılında, *Hanibal*'a karşı verilen başarısız savaşta ordunun ihtiyaçlarını gidermek amacıyla, kadınların Roma sokaklarından araba ile geçmelerine, tahtirevanlarına, koşum hayvanlarına, mücevherlerine, boyalı giysiler giymelerine sınır getiren ve sadece yarım ons (yaklaşık on beş gram) altın bulundurmalarını öngören *Oppia Kanunu* kabul edilmişti.

On dört yıl süren bu savaşın bitiminden altı yıl sonra Romalı kadınlar, bu kanuna karşı ayaklanarak, Roma'nın tüm sokaklarını ve *forum* meydanına giden tüm yolları kuşatmışlardır. Tartışmalar günlerce sürmüştür. Kadın kalabalıkları her gün daha büyümüş; taşradan da kadınlar kente akın etmeye başlamışlardır. *Cato*'nun karşı koymasına rağmen¹¹³, kadınların evlerine gitmemekte direnmeleri üzerine kanun yürürlükten kaldırılmıştır¹¹⁴.

5. Ceza Hukukunda Kadın

Roma toplumu, kadına, kocasına mutlak surette sadakat yükümlülüğünü yüklemiştir¹¹⁵ ve bu yükümlülüğün ihlâlini cezalandırmıştır¹¹⁶. Eski hukuk döneminde kral *Romulus*'a atfedilen bir

¹¹¹ *Paribeni* (Çev. Şemseddin Talip), İÜHFM, s. 236; Aksaray, s. 61-62; *Gaudemet* (Çev. Tahiroğlu), s. 211.

¹¹² *Aksaray*, s. 55.

¹¹³ *Cato*, Senato'da, şunları söylemiştir: “Birkaç dakika önce, buraya gelebilmek için tam bir kadınlar alayı arasında kendime yol açmaya çalışmak yüzümü kızarttı. Kadın, söyleyecek bir şeyi varsa, bunu mahremiyet içerisinde, kocasına söylemeli; bu durumda bile, siyasi bir konuda fikir sahibi olmak ona düşmez.”

¹¹⁴ *Gönenç*, Roma'da Kadın, s. 155-156; *Villers* (Çev. Tahiroğlu), s. 434.

¹¹⁵ *Freeman* (Çev. Anđ), s. 438.

¹¹⁶ *Kaser/Knütel*, s. 290.

kurala göre; koca, zina suçunu işleyen karısını, akrabalar tarafından kurulan aile meclisinin (mahkemenin) kararı ile öldürme hakkına sahipti¹¹⁷ ve kocanın karısının zinasını affetme hakkı yoktu¹¹⁸. Klasik hukuk döneminde kocanın bu hakkı elinden alınmış, bu halde karısını öldürmesi hafifletici neden olarak kabul edilerek, ölüm cezası ile değil, sürgün cezası ile cezalandırılmıştır¹¹⁹. İlk İmparatorluk Dönemi'nde koca, zina yapan karısını boşamak zorundadır, eğer boşamaz ise muhabbet tellallığı suçu ile suçlanırdı¹²⁰. Kadın Devlet organları tarafından yargılanır, bir adaya sürgüne gönderilir, *dos*'unun yarısına, malvarlığının ise üçte birine el konulurdu¹²¹. Bu cezayı, bizzat *Augustus*, kızı *Iulia* için uygulamıştır¹²².

Kadının sadakat yükümlülüğünü Romalılar, neslin, saf, temiz, sağlıklı olması gereksinimi ile açıklamaktadırlar¹²³. Geleneklere göre, kadının sadakat yükümlülüğü kocanın ölümünden sonra da devam etmeliydi; çünkü, Romalılar nezdinde tek bir erkeğin karısı olmak büyük bir onurdu. Bu nedenle de, kocasının ölümünden sonra evlenen kadın için düğün töreni yapılmaz ve kadın mabede gidemezdi¹²⁴.

Roma'da eski hukuk döneminde kocanın sadakat yükümlülüğü yoktu ve hukuk düzeni, kadına bu konuda bir dava hakkı tanımamıştı¹²⁵. Bununla birlikte, evli bir kadınla zina yapan erkek, kadının kocası tarafından öldürülebilir; onun tarafından açılan zina davası gereğince cezalandırılır ve malvarlığının yarısına el konularak, bir adaya sürgüne gönderilirdi¹²⁶. İmparatorluk Dönemi'nde Hıristiyanlık Dininin etkisi ile kocaya da sadakat yükümlülüğü yüklenmiştir. Koca, bu yükümlülüğü ihlâl

¹¹⁷ Kaser, SZ 58, s. 71; ayrıca bkz. *Gellius, Noctae Atticæ*, 10.23.5.

¹¹⁸ *Paripeni* (Çev. Şemseddin Talip), *Capitolium*, s. 44.

¹¹⁹ *Gaudemet* (Çev. Tahiroğlu), s. 215.

¹²⁰ *Özkorkut, Ünal N.*: Türk Hukuk Tarihinde Zina Suçu, Ankara 2009, s. 48.

¹²¹ *Özkorkut Ünal*, s. 49; <http://semasandalci.blogspot.com/2010/05/eski-romada-babann-aile-uzerindeki.html> (E.T. 23 Ekim 2013).

¹²² *Gaudemet*, (Çev. Tahiroğlu), s. 215.

¹²³ *Jhering*, (Çev. Arsebük), s. 238.

¹²⁴ *Jhering*, (Çev. Arsebük), s. 238-239.

¹²⁵ *Emiroğlu*, *Kadının Durumu*, s. 85.

¹²⁶ *Aksaray*, s. 95; *Özkorkut Ünal*, s. 49-50.

eder ve evliliğin boşanma ile sonuçlanmasına yol açarsa, *Iustinianus* hukukuna göre malvarlığına el konulur ve yakınlarına ya da hazineye verilir¹²⁷.

Kadın, kocası ile aynı sosyal statüye sahip olarak kabul edilir ve *iniuria*'ya¹²⁸ maruz kalan kadın için koca, kendisine yapılmış gibi, *iniuria* davası açabilirdi¹²⁹.

Roma ceza hukukuna göre bakireye ölüm cezası verilemezdi. Nitekim ahlakın koruyucusu olan *Vesta* rahibeleri iffetsiz davranırlarsa, yer altında bir odaya gömülerek yavaş yavaş ölüme terk edilirdi¹³⁰.

Evlenme engeli bulunan kimselerin birlikte yaşamaları *insectum* suçunu oluşturmaktaydı. Bu suç, M.Ö. 18'de *Augustus*¹³¹ tarafından

¹²⁷ Kaser, RPR II, s. 118; ayrıca bkz. Nov. 134.10.pr.

¹²⁸ *Iniuria* suçunun konusunu şahıs varlığı değerlerinin ihlali oluşturmaktaydı. Bu suçun kapsamına, vücudun bir uzvunun koparılması, vücudun herhangi bir kemiğinin kırılması veya çatlattılması, ırza geçme, bir kimseyi özgürlüğünden alıkoyma, kişinin evine zorla girme, iftira, evli kadınlara, ergenlik çağına gelmemiş kız ve erkeklere uygunsuz söz söylemek, onları takip etmek, hakaret etmek, kamuya tahsis edilen yerlerden yararlanmaya engel olmak, bir başkasının arazisine izni olmaksızın çöp ve benzeri şeyler atmak, bir kimseyi aşağılayıcı şiirler yazmak, sebepsiz yere mahkemeye davet edilmek gibi fiiller girmektedir (*Tahiroğlu, B.: Roma Hukukunda Iniuria, İstanbul 1969, tüm çalışma*).

¹²⁹ *Gaudemet (Çev. Tahiroğlu), s. 217*.

¹³⁰ *Paribeni (Çev. Şemseddin Talip), İÜHF, s. 236; Gaudemet (Çev. Tahiroğlu), s. 221*.

¹³¹ İlk İmparatorluk Dönemi'nin kurucusu olan *Augustus*, iktidarı boyunca Roma geleneklerinin koruyucusu olma işlevini üstlenmiştir. Geleneklerin korunmasını, Roma'nın ve İtalya'nın zenginliği, daha büyük başarı ve sağlam bir devlet yapısı için gerekli görmüş; Roma geleneklerinin Helen kültürünün önüne geçmesi için her türlü yolu denemiştir. Roma halkını içine düşüğü ahlakî çöküntüden kurtarabilmek amacıyla *Augustus*, Roma ailesinin geleneklerdeki eski aile biçimine dönüştürülmesi gerektiği düşüncesinde idi. Bu dönüşümün, geleneklerin koruyucusu *ensor*'lar aracılığıyla değil, kanunlar aracılığı ile gerçekleştirilmesinin daha etkili olacağını öngören *Augustus*, Roma ailesini güçlendirecek ve evliliği özendirerek bir dizi kanun çıkarmıştır.

Bunun için *Augustus*, aileyi bir araya getiren, aile bağlarını güçlendiren eski dinsel bayramların yeniden kutlanmasını sağlamış, bu amaçla Roma kentindeki kutsal yapıları ve tapınakları onartmış, boşanmayı engellemeye çalışmış, aile babasının mutlak boşanma hakkının önüne geçebilmek için kadına da boşanma hakkı tanımış, zınayı kamu suçu (*delicta publica*) olarak kabul etmiş, evliliğe özendirme amacıyla evli olmayanları özel hukuk açısından bazı haklardan yoksun kılan, evli ve çocuk sahibi olanları ise ödüllendiren birtakım düzenlemeler yapmıştır. Bekârların vasiyet yoluyla mirasçı olamayacakları, üç çocuğu olan kadına vasi atanmayacağı, 60 yaşın üzerindeki erkeğin ve 50 yaşın üzerindeki kadının evlenemeyeceği, çocuğu olmayanların miraslarının bir bölümünün Roma Devleti'ne kalacağı gibi kurallar, bu düzenlemeler arasında yer almaktadır [ayrıntılı bilgi için bkz. *Kaser, RPR I, s. 318-321*;

çıkarılan ve cinsel suçları cezalandıran *Lex Iulia Adulteriis coercendis* gereğince Devlet tarafından koğuşturulur ve cezası Devlet adına verilirdi¹³²; ayrıca evlilik de geçersiz sayılırdı¹³³.

Roma hukukunda eşlerin birbirlerine karşı hırsızlıktan doğan davayı açmalarına, hukuk düzeni “*evlilik kurumunun onuru*” nedeniyle izin vermemiştir¹³⁴. Eşler arasından yapılan hırsızlık fiilinde *actio furti* açılmamakla birlikte, çalınan malın geri alınmasını hedefleyen ve *praetor* tarafından tanınan *actio rerum amotarum* davası açılabilirdi¹³⁵.

6. Sonuç Yerine

Eski Hukuk Dönemi’nde toplumsal ahlak anlayışıyla biçimlendirilen evli kadın, yurttaşlık ve aile reisliği konumunun korunmasının bir aracıydı ve bu konuma, çocuk yaparak ve mirasın çoğaltıcısı olarak yardımcı olmaktaydı¹³⁶. Çiftçi ve asker karısı olarak kadınlardan, dayanıklı ve tutumlu ev hanımları ve geleceğin vatandaşlarının anneleri¹³⁷ olmaları beklenmekteydi¹³⁸. Bu bağlamda kadının yeri eviydi (*domus*) ve bu alanda kendisine saygın bir yer verilmişti.

Roma’nın tarım toplumundan ticaret toplumuna evrilmesi, kadının yerini kısmen değiştirmiş; kadın, evindeki özel konumunu korumakla

Kaser, SZ 58, s. 78; Somer, s. 171-173; Barrow (Çev. Gürol), s. 18, s. 87; Roma Dünyası, Atlaslı Uygarlıklar Ansiklopedisi V. Cilt, İletişim Yayınları, İstanbul 1988, s. 76-77].

¹³² Kaser/Knütel, s. 286; Emiroğlu, H.: Ius Gentium – Kavimler Hukuku, İstanbul 2007, s. 80-81; Di Marzo (Çev. Umur), s. 185-187.

¹³³ Kaser, RPR I, s. 316.

¹³⁴ Göneç, Roma’da Kadın, s. 109; ayrıca bkz. D. 25.2.2 (Gai).

¹³⁵ Ceylan-Güneş, Evlenme, s. 105-107.

¹³⁶ Ariès/Duby (Çev. Turhan Ilgaz), s. 51.

¹³⁷ Bu dönemde Romalı kadınların kendilerine örnek aldığı anne modeli, *Gracchus* kardeşlerin annesi *Cornelia* idi. *Cornelia*, Roma askerî ve siyasî yaşamında saygın ve tanınan bir isim olan *Scipio Africanus*’un kızıdır. *Cornelia*, iyi yetiştirilmiş, kültürlü, herkesin saygı duyduğu bir kadındı. 12 çocuğu olan *Cornelia*, çocuklarının eğitimi konusunda özellikle rol oynamış, onlara, Yunan filozof ve retorik hocalarından ders aldırılmıştır (*Atlas*, S.: Roma Tarihi’nin Ana Hatları, I. Kısım, İstanbul 1970, s. 108). *Cornelia*, çocuklarına düşkün bir anne modeli olarak, bir dostunun sergilediği pahalı mücevherlere burun kıvrımış; oğullarını işaret ederek “*işte benim hazinelerim*” demiştir [Baker, S. (Çev. Ekin Duru): Eski Roma, Bir İmparatorluğun Yükselişi ve Çöküşü, İstanbul 2012, s. 16-17].

¹³⁸ Freeman (Çev. Angı), s. 438.

birlikte, ticaret yaşamında yer alarak, üzerindeki vesayetini kaldırılmasını sağlamıştır. Kamusal yaşamın ve onun bir parçası olan siyasal yaşamın kapıları, gene de tarihsel süreçte kadına kapalı kalmıştır. Kadınların bu alanda elde ettikleri hakların evrimi düşünüldüğünde, kamusal yaşama ve böylelikle de siyasal yaşama girmelerinin benimsenmesi, Antik Roma Dünyası bakımından çok ileri bir beklenti olurdu.

Roma ceza hukukuna baktığımızda, zina suçunun merkezinde evli kadının yer aldığını görmekteyiz. Çünkü, zina suçunda erkeğin suçlu sayılabilmesi, kadının evli olması şartına bağlanmıştı. *Iniuria* suçunun mağdurunun kadın olması durumunda, kişilik hakkı ihlal edilenin baba ya da koca olduğu kabul edilerek, dava açma hakkı da onlara tanınmıştı. Aslında, bu, kadına, bir aile içinde -bir erkeğin kızı ya da karısı sıfatıyla- bulunduğu değer veren anlayışın¹³⁹ izdüşümüdür.

Yararlanılan Kaynaklar

- Aksaray, B.** :Roma Hukukunda Kadının Hak ve Fiil Ehliyeti, İstanbul 2012.
- Ariès, P./Duby, G. (Çev. Turhan Ilgaz):** Özel Hayatın Tarihi I, Roma İmparatorluğundan 1000 Yılına, İstanbul 2006.
- Atlan, S.** :Roma Tarihi'nin Ana Hatları, I. Kısım, İstanbul 1970.
- Ayiter, K.** :Roma Hukuku Dersleri, Aile Hukuku, 2. Bası, Ankara 1963.
- Baker, S. (Çev. Ekin Duru):** Eski Roma, Bir İmparatorluğun Yükselişi ve Çöküşü, İstanbul 2012.
- Barrow, R. H. (Çev. Ender Gürol):** Romalılar, İstanbul 2002.

¹³⁹ Bu anlayışın çok da fazla değişmediği hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. *Sancar, Yalçın T.:* Türk Ceza Hukukunda Kadın, Ankara 2013, *tüm çalışma.*

- Berki, Ş.** : “Romada Aile Hukuku”, AÜHFD (1957), C. 14, Sa. 1-4, s. 111-121 [Berki, AÜHFD].
- Berki, Ş.** : Roma Hukuku, Ankara 1949 [Berki, Roma Hukuku].
- Ceylan, Güneş S.** :Roma Hukukunda Evlenme (Matrimonium), Ankara 2008 [Ceylan-Güneş, Evlenme].
- Ceylan, Güneş S.** :Roma Hukukundan Günümüze Velayet-Vesayet Hukuku, Ankara 2004 [Ceylan-Güneş, Velayet-Vesayet].
- Chiusi, T.** :“Zur Vormundschaft der Mutter”, SZ 111 (1994), s. 155-196.
- Couch, A. J. (Çev. İpek Sevda Söğüt):**“Roma’nın Eski Hukuk Dönemi’nde Kadın”, Prof. Dr. Ali Güzel’e Armağan, İstanbul 2010, C. II, s. 1491-1504.
- Di Marzo, S. (Çev. Ziya Umur):** Roma Hukuku, 2. bası, İstanbul 1959.
- Emiroğlu, H.** :“Roma Klasik Hukuk Dönemi'nde Mal Rejimi”, AÜHFD (2001), C. 50, Sa. 3, s. 175-183 [Emiroğlu, AÜHFD (2001)].
- Emiroğlu, H.** : Ius Gentium – Kavimler Hukuku, İstanbul 2007 [Emiroğlu, Ius Gentium].
- Emiroğlu, H.** :Roma Hukukunda Kadının Durumu, Ankara 2003 [Emiroğlu, Kadının Durumu].
- Freeman, C. (Çev. Suat Kemal Angı):** Mısır, Yunan ve Roma, Antik Akdeniz Uygarlıkları, Ankara 2003.
- Gaudemet, J. (Çev. Bülent Tahiroğlu):**“Roma İmparatorluğunda Kadının Hukukî Durumu”, MHAD (1972), C. 6, Sa. 9, s. 205-230.
- Gönenç, F. İ.** : “Roma Hukukunda Boşanma (Divortium)”, ErzincanHFD (2003), C. 7, Sa. 1-2, s. 645-654 [Gönenç, Boşanma].
- Gönenç, F. İ.** :Roma Hukukunda Kadın, İstanbul 2010 [Gönenç, Roma’da Kadın].

- Güven, Tamer D.** : “Roma Hukukunda Kadının Mirasçılığı”, İÜHFM (1999), C. 57, Sa. 1-2, s. 225-240.
- Honsell, H.** :Römisches Recht, 6. Aufl., Zürich 2005.
- Jhering, R. (Çev. Esat Arsebük):** “Roma Hukukunun Tekâmül Tarihi”, Adliye Ceridesi (1935), s. 222-242.
- Jörs, P./Kunkel, W./Wenger, L. (neu bearb. Honsell, H./Mayer-Maly, T./Selb, W.):** Römisches Recht, 4. Aufl., Berlin-Heidelberg-New York 1987.
- Karadeniz, Ö.** :“Roma Hukukunda Peculium Müessesesi”, AÜHFD (1968), C. 24, Sa. 3-4, s. 179-194.
- Kaser, M./Knütel, R.** : Römisches Privatrecht, 18. Aufl, München 2005.
- Kaser, M.** :“Der Inhalt der patria potestas”, SZ 58 (1938) , s. 62-87 [Kaser, SZ 58].
- Kaser, M.** :Das Römische Privatrecht (das altrömische, das vorklassische und klassische Recht), 1. Absch., 2. Aufl., München 1971 [Kaser, RPR I].
- Kaser, M.** :Das Römische Privatrecht (die nachklassischen Entwicklungen), 2. Absch., 1. Aufl., München 1959 [Kaser, RPR II].
- Koschaker, P. (Yen. eld. geç. Ayiter, K.):** Modern Özel Hukuka Giriş Olarak Roma Özel Hukukunun Ana Hatları, 7. bası, Ankara 1983.
- Levy-Bruhl, H. (Çev. Hüseyin Nail):** “Eski Roma Aile Hukukunda İki Cereyan”, İÜHFM 1940, C. 6, Sa. 1, s. 146-155.
- Mayer-Maly, T.** :Römisches Recht, zweite, erweiterte Aufl., Wien-New York 1999.
- Oğuzoğlu, C.** :Roma Hukuku, Ankara 1959.
- Özkorkut, Ünal N.** :Türk Hukuk Tarihinde Zina Suçu, Ankara 2009.

- Paribeni, R. (Çev. Şemseddin Talip):** “Eski Roma’nın Dini ve Ahlâkı”, Capitolium (1934), C. 1, Sa. 1, s. 41-44 [Paribeni (Çev. Şemseddin Talip), Capitolium].
- Paribeni, R. (Çev. Şemseddin Talip):** “Roma Hukukunda Aile Kurumu”, İÜHFM (1935), s. 232-246 [Paribeni (Çev. Şemseddin Talip), İÜHFM].
- Pugliese, G. (Çev. Ziya Umur):** “Roma Ailesine Tarihi Bir Bakış”, İÜHFM (1956), C. 22, Sa. 1-4, s. 339-349.
- Rado-Basman, T.** : “Eski Roma Hukukunda Bazı Evlenme Şekilleri”, İÜHFM (1942), C. 8, Sa. 3-4, s. 530-544.
- Roma Dünyası,** Atlaslı Uygarlıklar Ansiklopedisi V. Cilt, İletişim Yayınları, İstanbul 1988.
- Sancar, Yalçın T.** : Türk Ceza Hukukunda Kadın, Ankara 2013.
- Sandalcı, Sema** : “Eski Roma’da Babanın Aile Üzerindeki Otoritesi ve Kadının Aile İçindeki Yeri ile ilgili Genel Bilgi”, <http://semasandalci.blogspot.com/2010/05/eski-romada-babann-aile-uzerindeki.html> (E.T. 23 Ekim 2013).
- Selek, H.** : “Roma Hukukuna Göre Aile Müessesesi”, İzm.BD (1936), Sa. 1-2, s. 214-232.
- Somer, P.** : “Dar Anlamda Roma Aile Hukukunun Esasları”, MaltepeÜHFD (2002), Sa. 2, s. 155-180.
- Şemseddin Talip** : “Roma Tedkikleri I, Eski Roma’da Hususî Hayat: Aile Terbiyesi, Mektepler”, Capitolium (1934), C. 1, Sa. 2, s. 134-137.
- Tahiroğlu, B.** : Roma Hukukunda Iniuria, İstanbul 1969.
- Thomas, Y. (Çev. Ahmet Fethi):** “Roma Hukukunda Cinsiyet Ayrımı”, *in* Kadınların Tarihi - Ana Tanrıçalardan

- Hristiyan Azizelere, C. 1, İstanbul 2005, s. 99-149.
- Üskül Engin, Z. Ö./Karaman, B.:** “Roma İmparatorluğu ve Hukukunda Ailenin Toplumsal Temelleri”, GalatasarayÜHFD (2006), C. 1, s. 255-313.
- Villers, R. (Çev. Bülent Tahiroğlu):** “Roma Hukukunda Cumhuriyet Devri Sonuna Kadar Kadının Hukukî Durumu”, İÜHFM (1974), C. 39, s. 427-438.
- Villey, M. (Çev. Bülent Tahiroğlu):** Roma Hukuku Güncelliği, İstanbul 1985.
- von Lübtow, U.** :Das Römische Volk, Sein Staat, sein Recht, Frankfurt am Main 1955.
- Waldstein, W./Rainer, M. J.:** Römische Rechtsgeschichte, 10. neu bearbeitete Aufl., München 2005.

Kısaltmalar

Absch.	: Abschnitt
Aufl.	: Auflage
AÜHFD	: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
Bkz./bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
CI.	: Codex
CTh.	: Codex Theodosianus
Çev.	: Çeviren
D.	: Digesta
Dicle ÜHFD	: Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
EHFD	: Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi
Gai. Ins.	: Gaius Institutiones
Gai.	: Gaius

Galatasaray ÜHFD	: Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
Ius. Ins.	: Iustinianus Institutiones
İÜHFM	: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası
İzm.BD	: İzmir Barosu Dergisi
M.Ö.	: Milattan Önce
M.S.	: Milattan Sonra
Maltepe ÜHFD	: Maltepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
Marc.	: Marcianus
MHAD	: Mukayeseli Hukuk Araştırmaları Dergisi
Modes.	: Modestinus
Nerat.	: Neratius
neu bearb.	: neu bearbeitet
Nov.	: Novellae
Pap.	: Papinianus
Paul.	: Paulus
RPR	: Römisches Privatrecht
s.	: sayfa
Sa.	: Sayı
SZ	: Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, romanistische Abteilung
Ulp.	: Ulpianus
Yen. eld. geç.	: Yeniden elden geçiren